

Stefano Bottoni

ELLENÁLLÁS ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS. MÁRTON ÁRON ÉS A ROMÁN KOMMUNISTA RENDSZER

Rövid tanulmányom Márton Áron püspök és a román kommunista rendszer kapcsolatát elemzi. Néhány eredeti forrás, korábbi kutatásaim és a legújabb szakirodalom felhasználásával bemutatom, hogyan alakult ki, és milyen hatást gyakorolt a román köztudatra a Márton Áron tevékenységéről alkotott kép sokáig negatív megítélése. A magyar és a román történetírás ma is eltérően értékeli a gyulafehérvári római katolikus püspök pasztorációs tevékenységét, politikai nézeteit és eszmei világát.¹ Az 1990-es években kialakult „egymás melletti” elbeszélés részben a források hiányos ismeretéből, részben a párhuzamos nemzeti narratívák közötti konfliktusból eredt. Tanulmányom célja az, hogy bemutassa Márton Áron politikai tevékenységének és erkölcsi kiállásának „univerzális” – a szűken vett nemzeti érdekeket meghaladó – jellegét. Az elemzés középpontjában Márton Áronnak az erdélyi kérdésről és a román kommunista rendszerről az 1945 utáni első másfél évtizedben tanúsított álláspontja, majd az állami szervekkel az 1960-as és 1970-es években folytatott csendes konfrontációja áll. Végezetül, egy nemrég felfedezett, 1990-es magyar állambiztonsági irat apropóján, néhány reflexiót szeretnék

---

1 A magyar szakirodalom néhány jelentős terméke: Szöke P. János: *Márton Áron*. Tírol (a szerző kiadása), 1988; Domokos Pál Péter: *Rendületlenül. Márton Áron, Erdély püspöke*, Szeged, 1989, Eötvös Kiadó; Szöke P. János: *Göröngyös úton*, Kolozsvár-Budapest, 1993, Gloria-Keresztény Szó – Don Bosco Kiadó; Vincze Gábor: A kisebbségpolitikus Márton Áron. In *Magyar Kisebbség*, 1/1995, 93–108; Marton József (szerk.): *Márton Áron emlékkönyve*. Kolozsvár, 1996, Glória Kiadó; Marton József (szerk.): *Márton Áron írásai és beszédei*. Gyulafehérvár, 1996, Római Katolikus Érsekség; Virt László: *Nyitott szívvel. Márton Áron elete és eszméi*, 2002; *Márton Áron Breviárium*. A kötet anyagát válogatta, az életrajzi adatokat összeállította, az Utószót írta Virt László. Budapest, 2009, Kairosz Kiadó; Ottmar Träsch – Attila Seres: *Márton Áron 1944. május 18-i kolozsvári beszéde a zsidók deportálása ellen*. Gondolatok néhány magyar és román levéltári irat apropóján. In *Múlt és Jövő*, 2011/3. Románul csak néhány éve jelent meg egy nyugalmazott katonatiszt tollából Márton Áron életművének első „objektív” szándékkal készített román nyelvű értékelése: Iulius Mureșan: *Episcopul Márton Áron*. Cluj-Napoca, 2008, Risoprint.

megosztani Márton Áron erkölcsi és spirituális örökségéről, valamint a gyulafehérvári püspök felfogásáról a Vatikán „keleti politikájával” kapcsolatosan.

1945-ben, a második világháború lezárásakor Márton Áron egy kettős és rendkívül nehéz kihívás előtt állt. Székely/magyar hazafiként nem tudott beletörődni Erdély ismételt elvesztésébe, és bekapcsolódott a párizsi békekonferencia előtti munkálatokba. Másrészt aggodalommal szemlélte a Petru Groza vezette kommunistabarát kormány tevékenységét, mivel az erdélyi magyarság politikai vezetőivel ellentétben előre látta a polgári jogok beszűkülésének kisebbségpolitikai vonatkozásait. A román történetírásban és közvéleményben máig felbukkanó rosszindulatú megjegyzések és félreértések Márton Áron történeti szerepével kapcsolatosan nagyrészt ebből erednek. Ezért is fontos kitérnünk a második világháború utáni első években kifejtett politikai tevékenységére. Kétségtelen, hogy 1945–46-ban Márton Áron többször és nyilvánosan kiállt Erdély Magyarországhoz való tartozása mellett. 1945 szeptemberében a Miniszterelnökségre és a Külügyminisztériumba eljutott egy igen fontos feljegyzés, amelyből először értesülhettek Budapesten arról, hogy az erdélyi magyarság egy része miként látja az erdélyi kérdés megoldásának lehetőségeit. A Bukarestben szolgáló Nékám Sándor diplomata szerint Márton Áron püspök Erdélyre vonatkozólag a következő javaslatot tette: Észak-Erdély határmegyéit (Ugocsa, Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad) az anyaországhoz szerezzék vissza. „Erdély magyarsága ugyanis nagyobb és erősebb Magyarországot akar, hogy legyen védelme és háttere az erdélyi magyarságnak. A történelmi Erdélyt a Saar-vidék módjára helyezze a békekonferencia 10-15 évre nemzetközi ellenőrzés vagy főkormányzat alá úgy, hogy a főkormányzóság mellett mindkét bennszülött nemzet is részt vesz a maga kiküldöttjei útján Erdély kormányzásában.”² Márton Áron azonban megjegyezte, hogy e javaslattal szemben „a magyarság egy másik része” szerint ketté kellene osztani Erdélyt, és ez utóbbi csoport „helyszínen gyűjtött tapasztalatai szerint még a székely nép jó része is beletörődne abba, hogy végre átrendeződjön Románia és Magyarország tiszta nemzeti állammá”, vagyis hajlandó lenne egy lakosságcserével

2 Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II.* (Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989), Csikszereda, 2003, Pro-Print, 30–32.

áttelepedni magyar fennhatóság alá kerülő területre. Hozzátette: „a székely nép annyira eldöntötte magában a román uralomtól való elszakadást, hogy inkább hajlandó szovjet tagozat-állam lenni, mint a románsággal együtt állami életet élni.”³ Radikális véleményét Márton Áron a román miniszterelnökkel is megosztotta. 1946. január 28-án kelt levelében a gyulafehérvári püspök felsorolta Petru Grozának a magyar közösség által elszenvedett kulturális és gazdasági jogsérelmeket.⁴ Tette ezt akkor, amikor a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) révén komoly kísérlet indult az erdélyi magyarok politikai integrációjára az új „demokratikus” román államba. Az 1944. őszi események után a kvázi-monopóliumba került erdélyi magyar baloldali tömörülés és a gyulafehérvári püspök kapcsolata pedig ígéretesen indult. Az MNSZ első kongresszusa 1945 májusában még külön fejezetben foglalkozott az egyházak státusával, és az érdekvédelmi funkciót is ellátó politikai szervezet szívesen fogadta be a magukat képviseltetni kívánó magyar történelmi egyházakat. Ezen az alapon lett 1946 novemberében a román parlament egyetlen katolikus képviselője Szentmiklósi Ferenc tankönyvíró, Márton Áron közeli munkatársa és egyik bizalmasa.⁵ Nagy Mihály Zoltán szerint azonban már korábban, 1945 őszén megromlott az MNSZ és a gyulafehérvári püspökség viszonya. Márton Áron úgy vélte, hogy a trianoni határ visszaállítását helyeslő marosvásárhelyi nyilatkozattal az MNSZ illetéktelenül nyilatkozott az erdélyi magyarok nevében, és reménytelen helyzetbe hozta a magyar békeelőkészítést.⁶

1946 tavaszán Márton Áron abban reménykedett, hogy a nagyhatalmak külügyminiszterei Magyarország számára kedvező döntést hoznak Párizsban. Vincze Gábor és Fülöp Mihály kutatásaiból tudjuk, hogy 1946. április 24-én Nékám Sándor, a bukaresti Magyar Misszió vezetője felkereste a gyulafehérvári római katolikus püspököt, és tájékoztatta a Nagy Ferenc-vezette magyar delegáció azon határmódosító elképzeléseiről, amelyeket a tévesen döntőnek ítélt moszkvai tárgyalásra

3 Uo.

4 Vincze Gábor: *A székely autonómia kérdése 1945–46-ban*. A Tusnádfürdőn 2000. április 13–15-én megtartott „Székelyföld 2000” konferencián tartott előadás szerkesztett változata. In www.sznt.ro

5 Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó, 308–309.

6 Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Csíkszereda, 2009, Pro-Print Könyvkiadó.

készített.⁷ Május 2-án Márton Áron hatpontos memorandumot nyújtott át a magyar diplomácia képviselőjének. Ebben az aláírók (Vásárhelyi János református püspök, Márton Áron katolikus püspök, Korparich Ede, a Kaláka Szövetkezeti Központ igazgatója, Szász Pál, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület vezetője és Lakatos István szociáldemokrata politikus) többek közt kijelentették, hogy „a magyar kormány rendkívül súlyos felelősséget vállal akkor, ha az erdélyi magyarság megkérdezése nélkül javasolna Erdélyre vonatkozólag megoldást. [...] Az erdélyi magyarság felfogása szerint, sem neki magának, sem pedig a magyar kormánynak nincsen joga Erdély tekintetében, amely a magyarság összességének is létfontosságú kérdése, önkéntes felajánlással területi lemondásba belemenni. Lemondást külső hatalom a magyarságra rákényszeríthet, de az ilyen döntést, ha igazságtalan, az idő orvosolni fogja; az önkéntes lemondást azonban többé jóvátenni nem lehet. [...] Az erdélyi magyarság számára a román uralom alatt töltött évek bebizonyították, hogy Romániában alapvető emberi jogai nincsenek biztosítva, annak ellenére, hogy azok tiszteletben tartására Románia ismételten ünnepélyes ígéreteket tett és nemzetközi kötelezettségeket vállalt. A magyarság most már minden román politikai rendszert megismert, de tűrhető életviszonyokat számára egyik sem hozott. [...] Az erdélyi magyarság pedig éppen ezért elvárja, hogy a magyar kormány a maga részéről is mindent el fog követni annak érdekében, hogy a béketárgyaláson az erdélyi magyarságot kielégítő területi rendezés jöjjön létre.”⁸ Az 1946. május 7-i, Párizsban meghozott döntés, melynek értelmében a Külügyminiszterek Tanácsa az 1940 előtti magyar–román határ visszaállítását javasolta, sokkolta az erdélyi magyar közvéleményt. Sok ezren vándoroltak ki, vagy ezután döntöttek a Romániából való áttelepedés mellett. A kezelhetetlenné vált helyzet lecsillapításában Márton Áron nagy szerepet vállalt: a csíksomlyói búcsún megjelent, százötvenezerre becsült, elkeseredett és forrongó tömeget érzelmi síkon mozgó, de bátorító hangvételű beszéddel nyugtatta, ezzel megakadályozva egy komolyabb etnikai konfliktus kirobbanását.⁹

7 Vincze Gábor – Fülöp Mihály (szerk.): *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről 1945–1947.* Budapest, 1998, Teleki László Alapítvány.

8 Uo., 228–229.

9 Marton József (szerk.): *Márton Áron hagyatéka 2.* Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó, 58–63.

Érdeemes azonban felfigyelni arra, hogy a román történetírás és közvélemény a legutóbbi évekig teljesen másképp értelmezte Márton Áron szimbolikus kiállását a nagyhatalmi döntés ellen, mint a magyar történetírás. 2002-ben egy álnév alatt publikáló szerző szakmailag minősíthetetlen cikket jelentetett meg egy országos történeti folyóiratban, amelyben a gyulafehérvári katolikus püspököt a mindenkori magyar revizionizmus apostolaként ábrázolta.¹⁰ 2005 októberében a *Dosarele Istoriei* című folyóirat tematikus számot szentelt a jelenkori román–magyar kapcsolatoknak.¹¹ Adrian Pop, a bukaresti „Dimitrie Cantemir” Keresztény Egyetem oktatója rövid, de a magyar olvasó számára annál érdekfeszítőbb írást tett közzé *Luka–Rajk: egy gyanús barátság* címmel, melyben Márton Áron szerepéről is ír. Pop a két tragikus sorsú politikus kapcsolatát a Szekuritáté levéltárában őrzött Luka László-per bőséges, 184 kötetnyi levéltári anyagából válogatva¹² próbálta rekonstruálni. A szerző azt feltételezi, hogy Rajk 1949-es bukása, ha nem is közvetlen, de közvetett hatással mindenképpen bírt arra, hogy a korábbi pénzügyminiszter és a Román Munkáspárt titkárságának magyar származású tagját, Luka Lászlót 1952 augusztusában letartóztatták, és az 1954 októberében megtartott koncepciók során életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Pop szerint életünk „párhuzamosságát”, a közös életrajzi alapok mellett (mindketten a Székelyföldön születtek), a második világháború utáni években Erdély hovatarozása körül keletkezett román–magyar feszültségek okozták. Annak ellenére, hogy a Groza-kormány megalakításával Sztálin már 1945 márciusában eldöntötte tekintette Észak-Erdély kérdését, a novemberi választások kudarcát követően az MKP a román–magyar határ kérdésében a korábbinál „nemzetibb” álláspontot igyekezett képviselni. Az 1946 és 1949 közötti időszak vezető politikusai – köztük Rajk László – a román kommunista vezetéssel folytatott tárgyalásaikon többször hangsúlyozták az erdélyi kérdés rendezetlen voltát: a román kisebbségpolitika bírálata minden kétoldalú találkozón elhangzott. Rajk

10 Florian Chiriac: Revizionism maghiar sub semnul crucii. In *Dosarele Istoriei*, 2002/10, 22–25.

11 Ungaria, 1945–1989. Stalinism – revoluție – „gulaș comunism”. In *Dosarele Istoriei*, 10/2005.

12 A szerző egy már nem használatos jelzetet ad meg (ASRI – *Arhiva Serviciului Român de Informații*, az 1990-ben létrehozott nemzetbiztonsági hivatal levéltára). A Luka-per jelenleg itt kutatható: ACNSAS – *Arhiva Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității*, fond Penal, dosar 148 (Luca Vasile, sentința 180/4 oct. 1954).

és Luka László kapcsolata is 1946-ig nyúlik vissza, amikor is Luka az RKP képviselőjében részt vett az MKP szeptember 29. – október 1. között zajló kongresszusán. E találkozás felelevenítésére Pop egy jóval később született, a már börtönben lévő Luka László által Gheorghiu-Dejnek címzett memorandumból idéz. Eszerint a kongresszuson „Az MKP vezetősége – írja ő – számos Pártunk és Kormányunk ellen irányuló kritikával és megjegyzésekkel fogadott, hogy nem kezeltük igazságosan a nemzeti kérdést, és hogy az erdélyi magyar lakosság nemzeti elnyomás alatt él.” Luka szerint 1946-ban a magyar kommunista vezetés nyíltan meghirdette a határrevíziót azzal a jelszóval, hogy nem kell mindent visszaadni Magyarországnak, „csak valamit”. Az egyik hangadó éppen az akkori belügyminiszter, Rajk László volt, aki az MKP KB többi tagjával együtt azt hangoztatta, „hogy az RKP és a román kormány hozzáállása miatt a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok sokkal szűkebbek most, mint a Horthy-korszakban”. A magyar kommunisták részéről ez nyilván a határok „spiritualizálására” tett ígérek számonkéréseként is felfogható volt. Rajknak az Erdélyhez és erdélyiekhez való kapcsolata azonban nem szűnt meg a határok lezárásával. Főleg Gerő Ernő társaságában többször járt Romániában mind hivatalos, mind magánjellegű látogatásokon. A két vezető politikus elsősorban a Székelyföldre járt vadászni, ami alkalmat biztosított a romániai magyar párthivatalnokokkal való bizalmas találkozókra is. Adrian Pop szerint 1954 októberében Gheorghiu-Dej egy PB-ülésen azzal indokolta Luka László elítélését, hogy „nagyon gyakran a székely megyék patrónusaként vagy képviselőjeként lépett fel”. A cikk által vizsgált téma, a két kommunista vezető közötti tényleges kapcsolat, illetve ennek politikai következményei történeti jelentőségű kérdést képez. Szakmai szempontból viszont mindenképpen kifogásolható, hogy a dokumentálható állítások és összefüggések közé alkalmanként olyan állítások keverednek, amelyek igen könnyen cáfolhatóak. Említ például egy 1949. nyári háromszéki vadászatot, amelyen Rajk László, Kádár és Révai József vett volna részt, miközben köztudott, hogy Rajkot már 1949. május 31-én letartóztatták.¹³

13 A CNSAS-ban őrzött iratanyag arra enged következtetni, hogy 1949-ben Márton Aron ügyét összekapcsolták volna a magyarországi Rajk-perrel. Denisa Bodeanu: Márton Aron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a Szekuritáte Irratárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) dokumentumai tükrében. In *Székelyföld*, 2012. 8. sz. 93.

Tény az, hogy 1946–49 között a román–magyar kapcsolatokban szokatlan fejleményeknek vagyunk tanúi: a korábbi államközi feszültségek megjelennek a román és a magyar kommunista párt közötti kapcsolatokban is, amely konfliktusok középpontjában 1946-ban a területi kérdés, majd 1947-től a romániai magyar kisebbség jogállásával kapcsolatos kérdések állnak. Az 1945 novemberéig ún. nemzeti programmal nem rendelkező Magyar Kommunista Párt a választások kudarcából tanulva rádöbben, hogy a magyar közvélemény számára fontos kérdés a határok meghúzása, ezért legitimációjának növelése érdekében az MKP-nak is ki kell állnia a külpolitikai vezetés revíziós törekvései mellett. Ennek fontos megnyilvánulása a magyar kormánydelegáció, Pop által nem említett, 1946. áprilisi szovjetunióbeli látogatása, amikor is a Sztálinnal folytatott tárgyalások során a delegáció kommunista tagjai a polgári pártokkal együtt 22 ezer km² terület megtartását kérték. Mint ahogy már publikált levéltári dokumentumokból kiderül, bár Sztálin látszólag nyitott volt a kérdés átgondolására, a gyakorlatban azonnal biztosította a román kormányt korábbi tervei változatlanságáról. Ennek ellenére a moszkvai út után az MKP folytatta revíziópárti kampányát: Révai Vásárhelyi Miklóst, a *Szabad Nép* szerkesztőjét küldte Erdélybe, hogy tájékoztassa a romániai magyar vezetést a helyzetről, május 6-án pedig Gerő Ernő folytatott megbeszéléseket Romániában, de Gheorghiu-Dej határozottan elutasította, hogy bármilyen engedményt tegyen a területi kérdésben.¹⁴ Másnap a Külügyminiszterek Tanácsának ülésén Erdély hovatarozásának kérdését végleg eldöntötték. A rendelkezésre álló levéltári források arról tanúskodnak, hogy ezután az MKP azonnal visszatért az 1946 előtti álláspontjához. Az említett május 6-i csúcstalálkozó mindmáig viszonylag kevésbé ismert mozzanat a román–magyar kapcsolatok történetében. Erre vonatkozóan érdekes adalékkal szolgál Gheorghe Gaston Marin visszaemlékezése,¹⁵ amelynek információit Pavel Câmpeanu is átveszi a Ceaușescu-rendszer születéséről készített kitűnő elemzésében.¹⁶ Marin szerint a két ország kommunista pártdelegációinak titkos találkozására 1946 nyarán Temesváron került sor: magyar részről Gerő

14 Békés Csaba: Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásáról. In *Regio*, 1992/3. 170. o.

15 Gheorghe Gaston Marin: *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*. București, 2000, Evenimentul Românesc, 122–123. o.

16 Pavel Câmpeanu: *Ceaușescu, anii numătorii inverse*. Iași, 2002, Polirom, 218. o.

Ernő és Nagy Imre, román részről Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu és Luka László vettek részt. A hatórást találkozózt maga Gaston Marin (született Gheorghe Grossmann) szervezte. Marin emlékezete szerint a magyar delegáció az észak-erdélyi területből 37 ezer km² átengedését kérte volna, amit a román küldöttség határozottan visszautasított. Levéltári bizonyítékok hiányában sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehet a feltételezést. Kétkedni lehet viszont a 37 ezer km²-es adatban, mivel a magyar Külügyminisztérium béke-előkészítő osztályának tervei is 4–22 ezer km² közötti területre vonatkoznak. Annyi bizonyos, hogy a magyar kormány ugyanakkor a békekötés után is kiemelt figyelemmel kísérte az Erdélyben zajló eseményeket. Az 1956-os Intézet Oral History Archívumában levő Széll Jenő-interjúban¹⁷ az 1948–50 között Bukarestben követként dolgozó politikus úgy emlékszik, hogy Révai József azzal az utasítással küldte Romániába, hogy „láttassa magát Erdélyben”. Tehát a magyar politikai vezetés nem nyílt fellépésekre koncentrált, hanem finomabb technikákkal kísérelt meg nyomást gyakorolni a román vezetésre, amelyben „természetes” partnernek vélték a bukaresti hatalmi hierarchiában harmadik helyen álló magyar nemzetiségű Luka Lászlót. Egy lehetséges nyom a Márton Áron-peranyag,¹⁸ amelyből kiderül, hogy 1949-ben a román hatóságoknak szándékában állt összekapcsolni Márton Áron, Rajk László és Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség volt elnökének ügyét egy, a „magyar revizionisták” ellen vizionált kirakat-perben. Ennek egyik jele, hogy 1949-ben, Rajk bukása után Székelyudvarhelyen élő sógorát, Soós Józsefet is letartóztatják a megvádolt politikussal való kapcsolata miatt. Ami a Pop-tanulmányban Rajk erdélyi útját illetően szerepel, a peranyagból megállapítható, hogy Rajk utolsó erdélyi útjára 1948 nyarán, magánlátogatásként került sor, amikor már a kevésbé jelentősnek számító külügyminiszteri posztot töltötte be. Egy állambiztonsági jelentés szerint a Hargitán Méliusz József íróval találkozott, akit 1949 novemberében tartóztattak le.¹⁹ Egy 1949. december 6-i kihallgatáson a hivatalos jegyzőkönyv szerint Márton Áron a következőket nyilatkozta kihallgatótisztjeinek:

17 Oral History Archívum (1956-os Intézet, Budapest – OHA), Interjú Széll Jenővel. Készítette Hegedűs B. András, Kozák Gyula, Szabóné Dér Ilona, 1981–1982, 4. sz.

18 ACNSAS, fond Penal, dos. 254, vol. 11

19 ACNSAS, fond Penal, dos. 254, vol. 11. f. 3.

„Az erdélyi magyarság lélekben sohasem tudott a magyar nép egészétől, a magyar nemzeti testtől elszakadni, az 1918–1940, illetve ’45 közötti időben pedig az ellene alkalmazott politika hatása alatt arról győződött meg, hogy a számára Trianonban kijelölt helyzetben nem tud fennmaradni, mert egyedei számára a szabad emberhez méltó életfeltételeket nem tudja biztosítani. Mivel nemzetközi viszonylatban Erdély kérdése tárgyalás anyagává lett, az erdélyi magyarság, támaszkodva a nagyhatalmak reprezentánsai által a háború idején tett nyilatkozatokra, a közeledő béketárgyalásoktól Erdély olyan rendezését várja, mely a magyarság sorsát is az igazság szellemében biztosítja. A magyarság előtt erre vonatkozólag általában három megoldási formának a képe lebegett: 1. az 1918-as határok visszaállítása a románság széles körű önkormányzatával; 2. független Erdély, tiszta és vegyes önkormányzati körzetekkel az együttlakó népek területi megoszlásának megfelelően; 3. megosztott Erdély kelet-nyugati irányban a Maros-vonal mentén.”²⁰

A gyulafehérvári püspök nemzetpolitikai nézeteire tett hosszú kitérő azért szükséges, mivel Márton Áron hivatalos megítélését Romániában ma is negatívan befolyásolja a határmódosítás melletti kiállása a második világháború utáni években. A szakmai berkekben is máig előbukkanó híresztelések, rosszindulatú megjegyzések ellenére azonban éppen a fent idézett szöveg világosan mutatja, hogy Márton Áron semmi mást nem tett, mint amit tennie kellett egy felelős egyházfőnök: a békeszerződés megkötéséig (1947. február 10.) nem kívánta legitimálni az ideiglenesnek ítélt közbizalmi állapotokat. Hasonlóan cselekedett, csak néhány évvel korábban – 1940–44 között – Iuliu Hossu görög katolikus püspök is, aki nem fogadta el a számára fenntartott felsőházi képviselői helyet, mivel ezzel a gesztussal a tekintélyes román egyházfő legitimálta volna Észak-Erdély Magyarországhoz való tartozását. Márton Áront ráadásul nem lehetett kettős beszéddel vádolni, mivel mindig is nyilvánosan hangot adott nemzetpolitikai nézeteinek; ezt bizonyítja az is, hogy az ellene indult koncepciók eljárás során nem tagadta diplomáciai közvetítő tevékenységét, amelyről egyébként a hatóságok (elsősorban az őt már régóta figyelő belügyi szervek) is pontosan

20 Idézet Márton Áron 1949. december 6-i kihallgatási jegyzőkönyvéből. Közli Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Csíkszereda, 2009, Pro-Print, 260.

tudtak. Az 1956-os forradalom idején több erdélyi „konspiráló”, Fodor Pál csíkszeredai mérnök²¹, Szoboszlai Aladár magyarpécskai katolikus pap²² és Dobai István kolozsvári jogász²³ személyesen fordult a nemrég börtönből szabadult Márton Áronhoz. Dobai és társai kidolgoztak egy memorandumot, az erdélyi magyarság jogsérelmeit az ENSZ-hez akarták eljuttatni, Fodor Pál pedig előadta a püspöknek a lakosságcsere legapróbb részletekre kiterjedő, térképekkel illusztrált programját. Valamennyien Márton Áront tekintették az „erdélyi magyarság vezérének”. A szervezkedési kísérletek vezetői hozzá fordultak tanácsokért, vele beszéltek meg az erdélyi magyarság általuk elképzelt jövőjére vonatkozó terveiket. Fodor Pált a püspök különösen kedvelte, mivel iskolatársa volt a csíkszeredai Római Katolikus Gimnáziumban. Egy 1987-ben készült életút-interjúban Dobai részletesen vallott a Márton Áronnal 1957 márciusában folytatott rövid beszélgetéséről. Eszerint Márton Áron a következő szavakkal utasította vissza Dobai dolgozatának alaptételét, Erdély kettéosztását és az ehhez kapcsolódó lakosságcserecserét: „Olvastam, ismerem, nem fogadom el.” „Hiába is akarod, engem nem győzöl meg. Magyarországnak a határai a Kárpátokon vannak!”²⁴ Márton Áront nem törte meg 1949-es letartóztatása, az életfogytiglani ítélet, majd az 1955-ig tartó kemény börtönélet és a hatalom állandó megfigyelése, vegzálása.²⁵ Kiállása a saját igazsága és nemzeti közössége mellett következetes maradt a továbbiakban is; Vincze Gábor szerint Márton Áron nemcsak erkölcsi és szellemi vezére volt az erdélyi magyar közösségnek, hanem jelentős „kisebbségpolitikus” szerepet játszott a második világháború utáni időszakban.²⁶

21 Fodor Pál ügyéről lásd Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai IV. – A Fodor Pál-csoport*. Marosvásárhely, 2010, Mentor Kiadó.

22 A Szoboszlai Aladár vezette összeesküvésről lásd a Tófalvi Zoltán által összeállított dokumentumkötetet: *1956 erdélyi mártírjai I. – A Szoboszlai-csoport*. Marosvásárhely, 2007, Mentor Kiadó, valamint Stefano Bottoni: A hontalan forradalmár. Reflexiók Szoboszlai Aladár ügyére. In *Magyar Kisebbség*, 3., 2004, 143–160.

23 A Dobai-perről lásd Tófalvi Zoltán dokumentumkötetét: *1956 erdélyi mártírjai III. – A Dobai-csoport*. Marosvásárhely, 2009, Mentor Kiadó.

24 OHA, Interjú Dobai Istvánnal. Készítette Murányi Gábor, Gagyi-Balla István, 1987, 126. sz. 720.

25 Erről lásd részletesen Denisa Bodeanu: Márton Áron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) dokumentumai tükrében. In *Székelgyőld*, 2012, 8. sz. 81–104.

26 Vincze Gábor: A kisebbségpolitikus Márton Áron. In *Magyar Kisebbség*, 1995/1., 93–108.

Ha kilépünk a szűken értelmezett magyar kisebbségtörténeti megközelítésből, és országos/nemzetközi kontextusba helyezzük Márton Áron több évtizedes tevékenységét, azt látjuk, hogy a legújabb román szakirodalomban pozitív elmozdulás mutatkozik a gyulafehérvári püspök megítélésében. A nemzeti-kommunista kánon követői mellett, akik tovább is a „magyar irredentizmus” apostolának tekintik, megjelent és teret nyer egy új szemlélet. Ovidiu Bozgan 2004-ben megjelent könyvében más szakemberek számára akkor még hozzáférhetetlen egyházi ügyi hivatali iratok alapján rekonstruálta a román kommunista rendszert, a Szentszék és a romániai katolikusok rendkívül összetett viszonyát, hangsúlyt fektetve az egyházat sújtó belső feszültségekre (elég itt a román-magyar-német ellentétekre, vagy a csángó kérdésre utalni) és a Vatikán változó politikájára (az 1960-as évektől kezdve Agostino Casaroli szentszéki diplomata és későbbi államtitkár, a „keleti politika” vezető alakja a hatalommal együttműködő Francisc Augustint támogatta, mások – pl. Franz König bíboros és bécsi érsek – Márton Áront tartották a romániai katolicizmus igazi vezérének, és ellenezték Róma túl engedékeny álláspontját²⁷). Cristian Vasile a görög katolikus és az ortodox egyház konfliktusokkal terhelt párhuzamos történetéről megjelent műveiben többször utal Márton Áron nyílt szolidaritására az üldözött román katolikusokkal, és szembeállítja a hatalommal közösséget vállaló ortodox és az „ellenálló” katolikus egyházat, noha elismeri az ortodox egyház ellen (is) elkövetett törvénytelenégeket.²⁸ Említésre méltó a román kommunista rendszer valláspolitikájának első angol nyelven megjelent monográfiája is. Lucian N. Leuştean szerint az ateista kormány és az ortodox egyház viszonya nem volt egyértelmű (ezért a szerző nem támogatja az 1990-es évek egydimenziós sérelmi narratíváját sem); az egyháznak voltak eszközei a politika befolyásolásához, az állam pedig tudatosan használta az egyházat a nemzeti kommunizmus építésének érdekében.²⁹ Még érdekesebb azonban a Wiliam Totok temesvári származású író által szerkesztett dokumen-

27 Ovidiu Bozgan: *Cronica unui eşec prevezibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)*. București, 2004, Curtea Veche 280–346.

28 Cristian Vasile: *Între Vatican și Kremlin*. București, 2003, Editura Curtea Veche; *uő: Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist, 1945–1989. Documente și mărturii*. Iași, 2003, Editura Polirom.

29 Lucian N. Leuştean: *Orthodoxy and the Cold War. Religion and political power in Romania, 1947–63*. London, 2009, Palgrave.

tumkötet Pacha Ágoston temesvári püspök ügyéről és a „vatikáni kémek” elleni perről. A bevezető tanulmányban a magyarul olvasó és az erdélyi magyarság története iránt élénken érdeklődő Totok hosszasan elemzi a római katolikus egyház és a román kommunista rendszer viszonyát. Megjegyzi például, hogy a hivatalos történetírás és az ortodox egyház kezdeményezésére összeállított egyházi martirológiumok említést sem tesznek Márton Áron és más katolikus püspökök szenvedéséről. A bukaresti érsekséggel foglalkozó történészek sem említik a „kollaboráns” Francisc Augustin és a gyulafehérvári vagy a bánátsági katolikusok több mint hűvös viszonyát.³⁰ Pacha Ágoston temesvári püspök ügye szorosán kapcsolódik a Márton Áron ellen 1949-ben indított hajtóvadászathoz. Pacha püspököt 1950-ban tartóztatták le, 1951-ben 18 év börtönre ítélték egy nemzetközi botrányt kavarázó kirakatperben „a Vatikánért folytatott kémkedés” vádjával (az egyik elítélt olasz állampolgár volt, és az eljárás komoly diplomáciai bonyodalmat okozott a két ország között). Totok szerint Pacha Ágoston esetében Gheorghiu-Dej rendszere koncepciós eljárás lefolytatására használta fel a temesvári püspök életének egyes homályos pontjait, elsősorban a náci Németországgal való viszonyát. A szerző szerint Pacha háromszoros áldozatnak tekinthető: a saját politikai illúzióinak áldozata, mivel az 1930-as években őszintén hitt Hitler ígéretében, hogy támogatni fogja a határontúli németiséget; az 1940-es évek elején a nácik áldozata, akik ellenszenvvel tekintettek az univerzalista katolicizmus eszméjére; majd 1950-től a kommunisták áldozata, aki a per koncepciója szerint a pángermánizmus egyik bánátsági terjesztője volt.³¹ Noha Totok nem állít fel párhuzamot Pacha Ágoston és Márton Áron életútja között, egy következő kutatás tárgya lehetne két romániai (kisebbségi sorból püspökké emelkedett) egyházfő párhuzamos élete, mivel Pacha és Márton sok tekintetben ugyanazon politikai és erkölcsi dilemmákon osztoztak. Ráadásul a börtönből történő szabadulásuk hasonló megfontolásokból történt: Pacha esetében (is) sokan Petru Groza intervencióját feltételezték, a levéltári dokumentációból azonban kiderül, hogy a döntést az RMP Politikai Bizottsága hozta meg 1954 májusában.³² A vallásügyi hivatal szeptemberi jelentése szerint Pacha

30 Wiliam Totok: *Episcopul, Hitler și Securitatea. Procesul stalinist împotriva „spionilor Vaticanului” din România*. Iași, 2008, Polirom, 7–16.

31 Uo. 88.

32 Uo. 84.

együttműködési szándékáról biztosította a hatóságokat, de két hónappal később a megpróbáltatások miatt legyengült idős püspök elhunyt. Mint látjuk, Pacha Ágoston „meggyőzése” modellként szolgálhatott a Márton Áron dialektikus megtörését célzó kísérletre, amikor 1955 első hónapjaiban a hatóságok együttműködésre próbálták bírni a börtönből kiszabadított püspököt – eredménytelenül. Márton Áron és a bánsági sváb közösséghez tartozó Pacha Ágoston ügyeik feledésében, illetve tendenciózus tárgyalásában is osztoztak. A Pacha-per ítéletét csak 1997-ben semmisítették meg, de William Totok hozzáteszi: ennek semmilyen nyilvánosságot nem adott a román központi sajtó, sőt a politikai rendőrség volt munkatársai (pl. Neagu Cosma, a kémelhárítás volt főnöke) sokáig és háboríthatatlanul hangoztathatták a per jogos voltát. Hozzátehetjük: még nagyobb erővel tették ezt Márton Áron esetében, hozzájárulva a gyulafehérvári püspök emlékének meggyalázásához, és gazdag életművének félreértéséhez.

Márton Áron politikai kiállása ugyanis két, egymástól szétválaszthatatlan síkon mutatkozik meg: az egyik az erdélyiség nevében megfogalmazott kisebbségvédelem Bukarest vagy akár Budapest központosító és kirekesztő törekvései ellen, a másik azonban – amit jómagam még fontosabbnak tartok – egy racionálisan motivált, rendkívül következetes szembenállás a diktatúrával és az önkényuralommal. Márton Áron igazi „szentsége” számomra nem a magyar kisebbség védelmében mutatkozik meg elsősorban, hanem néhány, immár minden részletében ismert kulcspillantásban tanúsított magatartásában. Az első az 1944. májusi tiltakozó beszéde a zsidóság deportálása ellen; a második az 1948-as körlevél az ortodoxiához való visszatérésre kényszerített görög katolikus hívők és papok befogadásáról; a harmadik pedig az 1949. június 4-i utolsó nyilvános búcsú, amit drámai körülmények között tartottak meg, szoros állami megfigyelés alatt. Reinard Koselleck szavaival élve ekkor erősödnek meg a határok és „a kettéválasztás társadalmilag intézményesedik; rítusok és eljárási szabályok pecsételik meg és őrzik a be- és kilépés formáit”.³³

A letartóztatás előtti „önfeledt” heroizmust 1955 után határozott egyházkormányzás váltotta fel. Márton Áron nem földalatti egyházat vagy mártírközösséget kívánt felépíteni, hanem egy, a világi hatalomtól

33 Idézi Gagy József kitűnő könyvében: *Krízis éve a Székelyföldön – 1949*. Csíkszereda, 2004, Pro-Print.

függetlenül működő, szuverén szervezetet akart vezetni, és ehhez keresett és talált partnereket a hívőkben és papjaiban. Az 1950-es és 1960-as években, amíg fizikai állapota engedte, minden energiáját erre a közösségépítő és -megtartó munkára összpontosította. Ezt szolgálta például 1957-es elhíresült bérmakörútja, amikor az akkor már 61 éves és börtönviselt Márton Áron lovon ülve vagy gyalog járta az akkori Kézdi rajon 25 községét, érintve a térség központját, Kézdivásárhelyt is. Egy héten keresztül a kommunista párt helyi szervei döbbenet és rémülten figyelték, hogy a püspök több mint 30 ezer emberrel érintkezett (a rajon lakosságának közel kétharmada!), az állambiztonsági szervek pedig a következő tartalmú szentbeszédet rögzítették:

„Az én küldetésem az, hogy terjesszem a katolikus egyház tanításait, és elmondjam főleg a fiataloknak, hogy kövessék azokat. Arról értesültem, hogy vannak hit nélküli emberek is. Vannak emberek, akik azt mondják, hogy Isten nem létezik – és hozzátette ironikusan –, és vannak felvilágosult emberek, akik azt mondják, hogy Isten nélkül is lehet történelmet írni, de tudatni kell velük, hogy a történelem Istentől származik. Isten a legnagyobb hatalom a világban, és nélküle semmi sem történik. Ma nehéz katolikusnak lenni. Legyetek katolikusok, és legyetek hűek elkötelezettségetekhez és eskütokhöz, még akkor is, ha ez nehézségeket okozna nektek.” Hatolyka községben, ahol néhány család kivételével mindenki belépett a tsz-be, azt mondta: „Maradjatok hűek a valláshoz, és ne hagyjátok magatokat befolyásolni a rádió, az újságok és a konferenciák hamis propagandájától, mert ezek a hamiságok félrevezetnek benneteket, és eltávolítanak a vallástól, de mindezek a kísérletek fölöslegesek. A katolikusok tiszta emberek kell hogy legyenek, és aki nem képes erre, jobb, ha azonnal kilép az egyházból.”³⁴

Márton Áron kikezdehetetlen határozottságát, elveihez való ragaszkodását az 1957 júniusában elrendelt (1967-ig tartó) háziőrizet sem tudta kikezdeni. Ezt szemlélteti egy nemrég közölt román állambiztonsági irat, ami 1958. január 22-én készült, a Magyar Autonóm Tartomány kultuszmegebízottjának gyulafehérvári látogatása alkalmával. Tankó Árpád és Márton Áron közel másfélórás beszélgetésének közvetlen

34 Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története, 1952–1960.* Csíkszereda, 2008, Pro-Print Könyvkiadó, 199–200. (A továbbiakban: *Sztálin...*)

apropója néhány, a hatóságok által megvétózott papi kinevezés volt, de a szellemi párbaj hamar átterjedt Románia valláspolitikájára és az állam–egyház viszonyára. Márton Áron szinte támadólag lép fel az állami szerveket képviselő Tankóval szemben, és kínos magyarázkodásra kényszeríti azt, amikor az alkotmányban és a törvényekben rögzített jogok tiszteletbe nem tartásával szembesíti.³⁵

Márton Áron 1956 utáni változatlan kiállása meglepte és feldühítette a hatóságokat. Ezzel magyarázható az 1959-es drámai fordulat, amikor Sántha Antalt, a püspökhöz igen közelálló csíkszentdomokosi káplánt kislányok szexuális zaklatása vádjával perbe fogták, majd 12 évre ítélték egy nagy nyilvánosság előtt zajló koncepció eljárásban.³⁶ A Sántha ellen folytatott per nem volt más, mint az egész egyház és Márton Áron ellen indított lejárató kampány. A püspököt jól ismerő informátorok pedig elégedetten jelentették: Márton Áront nagyon közelről érinti barátja elítélése, szomorú, és tehetetlennek érzi magát. 1959 elején az RMP KB egy dátummal el nem látott, de valószínűleg az év januárjában magyar nyelven összeállított anyaggal felvázolt egy lehetséges kompromisszumot az ateista állam és a katolikus egyház között. A *Néhány útmutató a katolikus egyház kérdésével kapcsolatban* címet viselő szöveg nem kevesebbet állított, mint hogy elismerve a vallásos érzések társadalmi erejét, szükséges lenne egy „autokefális”, tehát a Vatikántól és a pápától „független”, állami katolikus egyház létrehozása.³⁷ Érdekes párhuzam bontakozik ki a magyarországi kommunisták egyházpolitikájával. Balogh Margit kutatásai szerint Budapesten 1946–47-ben merült fel egy „nemzeti”, a Szentszéktől független egyház alapításának a terve, ami azonban Mindszenty hercegprímás visszautasításán megbukott. Az 1950-es évek második felében aztán a püspöki kar és az egyház csendes ellenállásának fokozatos megtörése szükségteenné tette – ellentétben Romániával – az ötlet újrafelvételét.³⁸

Márton Áron egyházpolitikai szerepe nemzetközi kitekintésben is jelentős, bár a püspök és a Szentszék, illetve a nyugat-európai katolikus

35 Denisa Bodeanu: Márton Áron püspök szemtől szembe a kommunista hatalom képviselőjével. Beszélgetés Tankó Árpáddal, a vallások regionális megbízottjával, 1958 januárjából. In *Keresztény Szó*, 2013. 2. sz. 11–19.

36 Lásd részletesebben Bottoni: *Sztálin...*, 324–327.

37 A dokumentumot lásd Bottoni: *Sztálin...*, 329–330.

38 Erről tanúskodik a témában megjelent fontos forrásgyűjtemény is Balogh Margit szerkesztésében: *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között*. Dokumentumok. 2 kötet. Budapest, 2008, METEM.

világ gazdag (és nagyrészt informális csatornákra támaszkodó) kapcsolatáról eddig nem született tudományos feldolgozás.³⁹ E dolgozat keretében csupán néhány általános összefüggésre kívánom felhívni az olvasók figyelmét. A II. Vatikáni Zsinaton (1962–65) Márton Áron a romániai katolikus előjárók nagy többségével együtt nem vehetett részt, de távolról követve az eseményeket is saját egyházpolitikáját látta igazolva. Egy, a változó világhoz igazodó és a szocializmus új társadalmi rétegeinek érdekeit (a munkások, a fiatal értelmiségiek) figyelembe vevő közösség egy kemény diktatúra keretei között is sikeresen működhet, ha kizárja belső életéből a világi hatalmat. Márton Áron ezirányú törekvéseit jól tükrözi Novák Zoltán és Denisa Bodeanu kötete Pálfi Géza életéről a „puhább” 1960-as években. Pálfi és más fiatal, tehetséges és karakán papok felkarolásával a gyulafehérvári püspök világos üzenetet intézett nemcsak saját közösségének, hanem a bukaresti hatóságoknak és a Szentszéknek is.⁴⁰ A vatikáni „keleti politikával” kapcsolatos általános dilemma (elfogadni az állammal kötendő „megállapodást”, az ökumenizmus csapdáját, és egyúttal a politikai ellenőrzést az egyház fölött, vagy tovább folytatni az ellenállást az elszigetelődés árán is?) természetesen Márton Áront is érintette, de eredeti módon oldotta fel a két ellentétes stratégia közötti feszültséget. Márton Áron ugyanis nem ellenezte az egyház és az állam képviselői közötti tárgyalásokat (maga is többször találkozott Dumitru Dogaruval, a román Egyházügyi Hivatal elnökével, és a területi megbízottakkal), de elvi kérdésekben – mint például a papok kinevezésének joga, az ifjúság nevelése vagy a hivatalosan betiltott szerzetesrendek „informális” működése) hajthatatlan maradt minden hatalmi presszió ellenére. Összefoglalva, Márton Áron egyházának nem volt szüksége a „keleti politika” jegyében kialakítandó jószomszédi viszonyra a román kom-

39 Néhány hasznos utalás található Ovidiu Bozgan említett könyvében. Érdekes megjegyezni, hogy a Szentszék „keleti politika” atyjának tartott Agostino Casaroli bíboros emlékiratait szerkesztve, lényegében cenzurázva adták közre, és semmilyen információt nem tartalmaznak a romániai katolikusok helyzetéről: *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963–1989)*. Torino, 2000, Einaudi (magyar kiadás: 2001). Nemrég jelent meg egy alapvető iratgyűjtemény, amely Casaroli titkos diplomáciai jegyzékeit tartalmazza a szocialista államokkal folytatott tárgyalásairól. Giovanni Barberini (szerk.): *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. Bologna, 2008, Il Mulino.

40 Lásd Novák Csaba Zoltán – Denisa Bodeanu: *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban*. Csíkszereda, Pro-Print, 2011, 24–54.

munista állammal, és rendkívül sikeresen működtette saját szerény intézményrendszerét és informális/féligalás információs- és kapcsolat-hálózatát a Szentszék, Magyarország és a nyugati világ felé. (Természetesen ennek ára is volt: a hozzá hűséges papok és hívők zaklatása, megfélemlítése, zsarolása vagy beszerzése, mely jelenség méreteiről csak fokozatosan derül fény az állambiztonsági akták tanulmányozásából). Márton Áronnak, többek közt, úgy sikerült elkerülni a számára előnytelen kompromisszumok megkötését, hogy következetesen elzárkózott minden nyilvános szerepléstől. Egy állambiztonsági dosszié jellemző esetet rögzít a püspök életének utolsó éveiből. Amikor az 1970-es évek közepén a nyugati magyar emigráció aktívabbá lett Erdély-ügyben, és hivatalos szervezetei tiltakozni kezdtek az erdélyi magyar kisebbség „elnyomása” ellen,⁴¹ a bukaresti kormány válaszként propagandakiadványok gyártásába kezdett. Az egyik legjelentősebb alkotás az 1981-ben magyarul, románul és több világnyelven megjelent kötet, amely a romániai magyarság 1945 utáni fejlődését kívánta bemutatni politikusok, művészek, sportemberek és közéleti személyiségek (megfelelő hangvétele) nyilatkozataival.⁴² 1976-ban Fazekas János, a készülő kötet felelőse arra kérte Mikó Imrét, akivel már évek óta szoros munkakapcsolatban volt kisebbségjogi ügyekben, hogy mint „rég” politikus és polgári értelmiségi beszélgesse el a magyar egyházak püspökeivel. Mikó arról számolt be tartótisztjének, hogy csak Márton Áronnal nem sikerült interjút készítenie, aki „udvariasan, de határozottan” közölte vele, hogy senkinek nem kíván nyilatkozni egyházának helyzetéről (még egy híres amerikai újságírónak sem), és csupán száraz adatközlésre szorítkozott.⁴³

Rövid írásomat egy 1990 januárjában keletkezett magyar állambiztonsági irattal szeretném zárni. Sok szó esik Márton Áron szellemi és egyházpolitikai örökségéről, és a szinte egyhangú csodálat néha zavarba ejtheti a kutatót. Azonban az 1989-es fordulat utáni első romániai püspökkari konferenciáról készült szigorúan titkos magyar jelentés, melyen részt vett a Szentszék küldöttje, Francesco Colasuonno bíboros is, hiteles képet fest a romániai katolikus egyházon belüli

41 A folyamatról lásd bővebben Stefano Bottoni: *Vonakodó kémek. A magyar állambiztonság és Románia, 1975–1989.* In *Történelmi Szemle*, 2013. 1. sz.

42 Koppándi Sándor (szerk.): *A romániai magyar nemzetiség.* Bukarest, 1981, Kriterion.

43 ACNSAS, fond Rețea, dosar 182274, vol. 3, f. 18–20.

feszült viszonyokról, és arról tanúskodik, hogy Márton Áron szellemi és erkölcsi öröksége átadásra került. Az erdélyi magyar katolicizmusból nem mártíregyházat, hanem élni akaró és fejlődőképes közösséget faragott a már életében szentként tisztelt püspöke.

Belügyminisztérium, III. Főcsoportfőnökség I. Csoportfőnökség (hírszerzés) 3. osztálya (Vatikán/Olaszország)

Cím: Colasuonno érsek romániai tárgyalása, 1990. január 3–5.

Adta: BLENDELL fedőnevű forrás

Francesco Colasuonno érsek 1990. január 3–5. között hivatalos látogatást tett Romániában, melynek során 3-án és 4-én a gyulafehérvári püspökségen, míg 5-én Bukarestben a hivatalos szervekkel tárgyalt. Colasuonno utazását, a Vatikán mellett, Jakab Antal gyulafehérvári püspök is szorgalmazta, aki jelentős szerepet játszott az ottani kétnapos megbeszélések szervezésében s remélhető sikerében. Gyulafehérvárott Colasuonnon kívül megjelent a négy magyar egyházmegye – Gyulafehérvár, Nagyvárad, Temesvár, Szatmár – ordináriusa, illetve helynöki szintű vezetője, Ioan Robu Bukarest és Gergely Lajos, Iași apostoli kormányzója, valamint az 1990. január 3-án ismételt legálissá vált görög katolikus egyház valamennyi vezetője, így Balázsfalváról Todia⁴⁴ Alexandru, Váradról Hossu Ionescu és Lugosról Clos Caru⁴⁵. A püspökségen lefolytatott megbeszélések légkörét egyfelől a magyar nemzetiségű egyházi vezetők különösen kemény és határozott kiállása, másfelől Robu és Gergely mindent a régi reflexek szerint opponáló magatartása jellemezte. A magyar nemzetiségű egyházi vezetők nem annyira a régi sérelmek felhánytorgatására, mint inkább az erdélyi magyar katolicizmus 21 pontból álló „igénylistájának” beterjesztésére, annak elfogadtatására helyezték a hangsúlyt. Robu és Gergely a korábbi retorikával élve reflektált a magyar követelésekre, amit maga Jakab Antal állított össze előzetes konzultáció alapján. Robuékat meglepte, hogy egy általánosságok szintjén mozgó parttalan fecsegés helyett egy, a konkrétumok egész sorát felvonultató programtervezet megvitatására kényszerültek. A magyar javaslatokat pontokként bírálták, s Colasuonno előtt a felvetett problémák jogtalanságát, időszerűtlenségét, valótlanságát hangoztatták. Robu hosszasan sorolta a korábbi román propagandával

44 Helyesen Todea.

45 Helyesen (Ioan) Ploscaru.

szinkronizált sérelmeit, pontosabban az erdélyi román ajkú katolikusokat ért állítólagos magyar atrocitásokat. Hangsúlyozottan románellenes magatartással vádolta meg az egész erdélyi magyar klérust, s külön kitért a szándékozott román ajkú istentiszteletek kérdésére. Vádaskodásaira Jakab Antal elmondotta, hogy amíg huszonhárom magyar plébánián folyik román nyelvű mise, addig egyetlenegy román túlsúlyú egyházmegyében sem, így Bukarestben sem prédikálnak magyarul. Jakab Antal központi kérdésként szólt Gyulafehérvár érseki rangra való emelésének fontosságáról, aminek következtében közvetlenül ez alá rendelődne a másik három erdélyi egyházmegye is. Mindez alapvető garanciául szolgálna a magyar katolikus egyház autonómiája megteremtéséhez, a várhatóan ugyancsak érseki rangra emelendő, s Robu által vezetett bukaresti egyházmegye primátusa, befolyása csökkentéséhez. A gyulafehérvári püspök egyértelmű ragaszkodását fejezte ki egyházának teljes korábbi intézményrendszerének helyreállításához, annak állami korlátok nélküli funkcionálásához. Robu leghevesebben Gyulafehérvár érseki rangra történő emelése ellen tiltakozott. Mindenkit meglepett a három gör. kat. püspök magatartása. A várakozással ellentétben nem Robu, hanem Jakab Antal mellé sorakoztak fel, holott erdélyi mivoltuk ellenére híveik zöme román ajkú. Különösen Todia Alexandru sorakozott fel a magyar érdekek, kívánalmak mellé, elismerve azok jogosságát, az erdélyi magyar katolikusok politikai súlyát. Colasuonno mindvégig passzív maradt, semmiben nem nyilvánított véleményt, csak kérdésfeltevésekre szorítkozott. Átvette az olaszra fordított 21 pontos magyar igénylistát Jakab Antaltól, s ígéretet tett arra, hogy hamarosan, s kizárólag lelkipásztori szempontok alapján fognak dönteni. Január 5-én Colasuonno Bukarestben tárgyalt az Egyházügyi Hivatal munkatársaival, s megállapodtak egy hat héten belül esedékes ismételt bukaresti megbeszélésben. Arra az időpontra a Vatikán állást foglal valamennyi aktuális kérdésben, s akkorra döntenek az érsekségek kinevezéséről, illetve az egyéb, Szentszékét érintő magyar vonatkozású ügyekben. A gyulafehérvári megbeszélésen megállapodás született arról, hogy az erdélyi magyar egyházi vezetők külön-külön írásban is véleményezik a Jakab Antal által összeállított 21 pontos követelést, azt együttes ülésükön egyeztetik, majd ezt követően a január 11-re tervezett hivatalos állami-egyházi vezetők közötti bukaresti tárgyaláson annak szellemében lépnek fel.

MEGJEGYZÉS

Az információs jelentésben jelzett dokumentumot autentikus magyar fordításban mellékeljük. Véleményünk szerint Jakab Antal követelésével a legszélsőbb határig elment, ezeket a jelenlegi erőviszonyok alapján kialakult román vezetés összességében nem teljesítheti, így várhatóan a Vatikán álláspontja is az elkövetkezendő tárgyalásokon fog jobban formát ölteni. Jakab Antal mindent átfogó követelései az átmeneti időkben még negatívan is visszahathatnak az erdélyi magyar katolikus egyházra. Nem világos egyelőre a romániai ortodox egyház viszonya sem a többi egyházhoz az új helyzetben.⁴⁶

---

46 A dokumentum lelőhelye: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest), 1.11.4. fond (hírszerzés), 550. doboz, 1230/199/L, f. 53-59. Budapest, 1990. január 8. *Colasuonno érsek romániai tárgyalásai.*